

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Педагогічний факультет
Кафедра музичного мистецтва

Дипломна робота
магістра

з теми **“Формування вокально-артикуляційних навичок в
учнів молодших класів початкових спеціалізованих
мистецьких навчальних закладів”**

Виконала: студентка 2 курсу, ММб1-М17 групи
спеціальності 014 Середня освіта
(Музичне мистецтво)

Ікрова Тетяна Анатоліївна

Керівник – Прядко О.М., кандидат педагогічних
наук, доцент

Рецензент – Печенюк М.А., кандидат педагогічних
наук, професор

2018 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-АРТИКУЛЯЦІЙНИХ НАВИЧОК В УЧНІВМОЛОДШИХ КЛАСІВ	9
1.1. Співацький розвиток дітей молодшого шкільного віку	9
1.2. Вокальна артикуляція як елемент співацького розвитку учнів початкових класів	22
1.3. Фізіологічні особливості розвитку голосового апарату дітей молодшого шкільного віку	31
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ВОКАЛЬНО-АРТИКУЛЯЦІЙНИХ НАВИЧОК УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ПОЧАТКОВИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ МИСТЕЦЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ	44
2.1. Аналіз вихідного рівня сформованості вокально-артикуляційних навичок дітей молодшого шкільного віку	44
2.2. Прийоми та методи формування вокально-артикуляційних навичок у дітей молодшого шкільного віку	50
2.3. Динаміка розвитку вокально-артикуляційних умінь та навичок у дітей молодшого шкільного віку	70
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	76
ДОДАТКИ	88
Додаток А. Артикуляційна гімнастика	89
Додаток Б. Скоромовки	91
Додаток В. Артикуляційні казки	94
Додаток Д. Артикуляційна гра	96
Додаток Е. Фото	97

ВСТУП

Актуальність дослідження. Важливим завданням сучасної школи є усебічний розвиток особистості учня, виховання гідного громадянина своєї держави, свідомого патріота, активного члена суспільства. Сучасна освітня реформа спрямована на удосконалення національної системи освіти, покращення умов навчання та виховання юного покоління українців, відшукування ефективних новітніх методів викладання навчальних дисциплін.

Процес естетичного розвитку дітей у початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах спрямований на формування гармонійної, естетично-розвиненої особистості дитини, розвиток її мистецьких здібностей, закладання практичних навичок музикування. Спів є найбільш поширеним, доступним для багатьох видом активного музикування. Співацький розвиток учнів спеціалізованих мистецьких навчальних закладів є одним з провідних напрямів естетичного розвитку дітей. Навчання співу передбачає формування комплексу складних вокально-технічних, музично-слухових, художньо-виконавських умінь та навичок. Формування вокально-артикуляційних навичок учнів є одним з важливих компонентів розвитку співацького голосу дітей. Відшукування нових ефективних методів формування та розвитку умінь та навичок вокальної артикуляції дітей, їх наукове обґрунтування та перевірка на практиці є **актуальним** на даному етапі розвитку сучасної мистецької педагогіки.

Для того, щоб успішно здійснювати процес співацького розвитку дітей необхідно враховувати вікові фізіологічні особливості розвитку їх голосового апарату, психолого-педагогічні характеристики кожного вікового періоду розвитку дитини. Кожен учень індивідуальний, народжений з набором специфічних задатків, навчального потенціалу, особливостей пізнавальної сфери. Завдання педагога розпізнати в учневі його нахили і перспективи. Загальні засади співацького розвитку дітей

висвітлювалися у працях С.Гладкої, Н.Добровольської, О.Комісарова, Є.Малініної, А.Менабені, О.Маруфенко, Т.Овчиннікової, Н.Орлової, Г.Стулової, О.Юрко, Ю.Юцевича; фізіологічні особливості розвитку голосового апарату досліджували А.Варламов, Н.Симоновський, Д.Кастекс, Д.Авелліс, М.Успенський, П.Гарно, І.Прянишников, Д.Бетс, Е.Блюменау, П.Гербер, М.Харді, М.Фомічов, В.Багадуров, Є.Малишев, І.Левідов, Є.Малініна; психолого-педагогічні особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку вивчали Б.Ананьєв, П.Блос, Л.Божович, В.Воронов, П.Гальперін, А.Геззел, В.Давидов, І.Дубровіна, О.Запорожець, Г.Костюк, К.Левін, А.Леонтєв, Н.Тализіна, Д.Ельконін, Е.Еріксон, Т.Драгунова, Н.Непомняща, А.Прихожан, Є.Чернічкіна, Е.Шпрангер.

Не зважаючи на велику кількість науково-методичної літератури присвяченої висвітленню питань співацького розвитку дітей, залишається актуальним та своєчасним відшукування нових ефективних прийомів та методів співацького розвитку школярів, зокрема, засобів формування вокально-артикуляційних умінь та навичок учнів молодших класів початкових спеціалізованих закладів мистецької освіти. Голосові органи дітей молодшого шкільного віку швидко і активно розвиваються, дітям доводиться постійно підлаштовуватися до змін в їх голосовому апараті, що складає додаткові труднощі на шляху освоєння співацьких умінь. Органи артикуляції найкраще піддаються візуальному контролю, тому на початкових етапах занять з постановки голосу саме оволодінню артикуляційними навичками потрібно надавати особливої уваги. Маючи змогу свідомо контролювати роботу певної частини голосового апарату (органів артикуляції) учні оволодівають навичками свідомого координування процесу співу. Актуальність та значущість виокремленої проблеми дослідження зумовили вибір теми дипломної роботи **“Формування вокально-артикуляційних навичок в учнів молодших класів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів”**.

Наукове дослідження виконано відповідно до плану дипломних робіт Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (спеціальність “Музичне мистецтво”).

Об’єкт дослідження – процес формування вокально-артикуляційних навичок учнів молодших класів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів як елемент їх співацького розвитку.

Предмет дослідження – прийоми та методи формування вокально-артикуляційних навичок дітей молодшого шкільного віку на заняттях з постановки голосу.

Мета дослідження – упорядкувати та теоретично обґрунтувати прийоми та методи формування вокально-артикуляційних навичок учнів молодших класів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів.

Завдання дослідження:

- проаналізувати наукову літературу з питань формування навичок вокальної артикуляції в учнів молодшого шкільного віку в процесі їх співацького розвитку на заняттях з постановки голосу у початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах;
- розглянути психофізіологічні особливості співацького розвитку дітей молодшого шкільного віку, вивчити специфіку функціонування голосового апарату учнів початкових класів;
- визначити показники рівнів сформованості вокально-артикуляційних навичок школярів;
- охарактеризувати рівні сформованості вокально-артикуляційних навичок учнів молодших класів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів;
- обґрунтувати, упорядкувати, описати способи використання прийомів та методів формування вокально-артикуляційних навичок дітей молодшого шкільного віку, експериментально

перевірити ефективність їх застосування в роботі з учнями початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів.

Методологічною та теоретичною основою дослідження стали: наукові дослідження у сфері теорії музичного виховання (О.Апраксіна, Н.Ветлугіна, А.Зиміна, М.Вовк, Л.Дмитрієва, Н.Гродзенська, Г.Падалка, О.Стахевич, О.Маруфенко, Л.Хлебнікова, К.Далькроз, К.Орф, А.Танасова-Букова, Ц.Колєв, М.Руссель-Пауль); дослідження вчених (С.Гладка, Н.Добровольська, О.Комісаров, Є.Малініна, О.Маруфенко, Н.Орлова, О.Юрко) з питань методики постановки співацького голосу; праці у яких розкривається значення музичної культури, музичного виховання дітей (О.Апраксіна, Н.Ветлугіна, А.Зиміна, М.Вовк, Л.Дмитрієва, Н.Гродзенська, Г.Падалка, О.Стахевич, О.Маруфенко, Л.Хлебнікова, К.Далькроз, К.Орф, А.Танасова-Букова, Ц.Колєв, М.Руссель-Пауль).

Їх вивчення дало змогу виокремити **концептуальні ідеї дослідження**, які полягають у розгляді процесу формування вокально-артикуляційних навичок учнів молодших класів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів, як елемента їх співацького розвитку, важливого компоненту процесу музично-естетичного виховання дітей.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз психолого-педагогічної, науково-методичної, логопедичної літератури з проблеми дослідження; вивчення передового педагогічного досвіду, узагальнення поглядів вчених, щодо особливостей процесу співацького розвитку дітей молодшого шкільного віку, аналіз програм, навчальних планів роботи початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів; емпіричні – бесіди, опитування, цілеспрямовані педагогічні спостереження, створення спеціальних діагностичних ситуацій, констатуєчий, формуєчий та контрольний експерименти з наступною якісною обробкою результатів дослідження.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання його результатів у роботі педагогів вокалу початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів.

Організація дослідження. На першому етапі проаналізовано психолого-педагогічну, науково-методичну літературу з проблем дослідження, визначено методологічну та теоретичну основу дослідження, його предмет та завдання, розроблено методику констатувального експерименту.

На другому етапі досліджували організацію процесу співацького розвитку учнів молодших класів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів, проводилося впровадження експериментальних прийомів та методів формування вокально-артикуляційних умінь та навичок школярів в практику роботи з дітьми на заняттях з постановки голосу.

На третьому етапі систематизували та описували результати дослідно-експериментальної роботи, узагальнювали висновки.

Апробація результатів дослідження. Експериментальною базою дослідження стали Кам'янець-Подільська дитяча музична школа імені Ф.Ганіцького та Кам'янець-Подільська міська дитяча хорова школа. Матеріали дослідження доповідалися та обговорювалися на звітних наукових конференціях студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (“Особливості розвитку музичного сприймання у дітей молодшого шкільного віку” 2015 р., “Розвиток музично-слухових уявлень у дітей молодшого шкільного віку на уроках музичного мистецтва” 2016 р., “Регістрова будова співацького голосу дітей у домутаційний період розвитку голосового апарату” 2017 р., “Недоліки співацької артикуляції у дітей молодшого шкільного віку” 2018 р.), а також на IV Всеукраїнській студентській науковій конференції “Актуальні проблеми та перспективи розвитку сучасної освіти та науки

України” (“Розвиток артикуляційної моторики у дітей молодшого шкільного віку на уроках музичного мистецтва” 2018 р.).

Основні теоретичні положення дослідження відображено у 5 одноосібних публікаціях.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку основної використаної літератури, додатків. Повний обсяг роботи – 97 сторінок, з них 87 сторінок основного тексту. У роботі використано, 3 таблиць. Список використаних джерел включає 138 назв.

ВИСНОВКИ

У роботі здійснено теоретичне узагальнення досліджуваної проблеми, розкрито шляхи формування вокально-артикуляційних навичок учнів молодших класів початкових спеціалізованих мистецької навчальних закладів, обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність прийомів та методів розвитку навичок вокальної артикуляції школярів, визначено показники та рівні сформованості вокально-артикуляційних навичок учнів.

Проведене дослідження дозволило зробити узагальнені висновки відповідно до поставлених та вирішених завдань.

1. На основі узагальнення результатів теоретичного аналізу науково-методичної літератури встановлено, що співацький розвиток учнів спеціалізованих мистецьких навчальних закладів є одним з провідних напрямів естетичного розвитку дітей, який включає формування комплексу складних вокально-технічних, музично-слухових, художньо-виконавських умінь та навичок. Формування вокально-артикуляційних навичок учнів є одним з важливих компонентів розвитку співацького голосу дітей і має тривати вже на початкових етапах навчання, оскільки органи артикуляції найкраще піддаються візуальному контролю дітей, що дозволяє свідомо керувати роботою певної частини голосового апарату (органів артикуляції), оволодівати навичками усвідомленого координування процесу фонації.

2. Встановлено, що ефективність формування вокально-артикуляційних навичок в учнів молодшого шкільного віку початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів на заняттях з постановки голосу значно підвищується за умови врахування вікових фізіологічних особливостей розвитку їх голосового апарату, аналізу комплексу індивідуальних задатків, потенціалу розвитку пізнавальної сфери,

психолого-педагогічних характеристик кожного вікового періоду розвитку дітей.

3. Показниками сформованості вокально-артикуляційних умінь та навичок визначено: ступінь активності роботи артикуляційних органів, який характеризує чіткість рухів органів вокальної артикуляції, швидкість та точність вимови голосних та приголосних звуків; ступінь природності та правильності роботи органів артикуляції, який виявляє якість роботи голосових органів, відсутність скутості у роботі м'язів, які відповідають за рух артикуляційних органів, м'язову свободу роботи органів артикуляції, диференційованість роботи окремих органів; виразність та чіткість вокальної мови, як вміння зберігати чіткість та правильність вимови звуків мовлення при необхідності співати кантилену, розспівувати голосні звуки, дотримуватися правил складоподілу, який характерний лише вокальній мові. Відповідно до розроблених показників визначено рівні сформованості вокально-артикуляційних навичок школярів: низький, середній, високий.

4. На констатувальному етапі експерименту виявлено недостатній рівень сформованості вокально-артикуляційних умінь та навичок учнів, як у контрольній, так і в експериментальній групах, наявність порушень у роботі органів артикуляції, скутість артикуляційних органів в окремих учнів, відсутність чіткості та виразності вокальної мови.

5. Встановлено, що рівень сформованості вокально-артикуляційних навичок в учнів молодших класів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів значно зростає в результаті цілеспрямованого застосування прийомів та методів, спрямованих на формування навичок природної, ненапруженої роботи органів артикуляції, чіткої та виразної вимови слів у вокальних творах, усунення недоліків у роботі органів артикуляції юного вокаліста. Ефективності процесу засвоєння та розвитку навичок співацької

артикуляції учнів сприяло врахування індивідуальних вікових фізіологічних особливостей розвитку голосового апарату дітей молодшого шкільного віку в ході вибудовування стратегії роботи з учнями, залучення логопедичних прийомів роботи, які спрямовувалися на усунення наявних недоліків вимови окремих звуків та активізацію роботи мовленнєвих органів.

6. Результати формувального експерименту переконують у ефективності застосування експериментальних прийомів та методів розвитку артикуляційних навичок в практиці роботи з учнями молодших класів початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладів, наявності позитивних змін рівнів сформованості вокально-артикуляційних навичок у дітей.

Виконане дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальшого вивчення вимагають таке питання, як залежність ефективності формування вокально-артикуляційних навичок від добору вокально-педагогічного репертуару в процесі співацького розвитку дітей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адулов Н. А. Руководство по постановке певческого и разговорного голоса: для дикторов, актеров, педагогов и др. Липецк, 1996. 375 с.
2. Алмазов Е. И. О возрастных особенностях голоса у дошкольников, школьников и молодежи. Развитие детского голоса. – Москва : АПН РСФСР, 1963. 340 с.
3. Анатомічні вади артикуляційного апарату і вимова у дітей. URL: <https://familytimes.com.ua/zdorovya/anatomichni-vady-artykulyaciynogo-aparatu-i-vymova> (дата звернення: 28.04.2018).
4. Активні й пасивні органи мовлення. URL: https://pidruchniki.com/68620/dokumentoznavstvo/aktivni_pasivni_organ_i_movlennya (дата звернення: 5.04.2018).
5. Антонюк В. Етномузикологічні чинники навчання співу : наук. дослідж. Київ : Українська ідея, 1999. 24 с.
6. Ануфриев А. Ф., Костромина С. Н. Как преодолеть трудности в обучении детей. Москва, 1998. 224 с.
7. Апраксина О. О. Методика музичного виховання в школі. Москва : Просвещение, 1983. 230 с.
8. Асаф'єв Б. В. Вибрані статті про музичне виховання та освіту / під ред. Е. М. Орлової. Москва ; Ленінград, 1965. 268 с.
9. Багадуров В. А. Очерки по истории вокальной педагогики. Москва : Музгиз, 1956. Часть 3. 286 с.
10. Барко В. І., Тютюнников А. М. Як визначити творчі здібності дитини. Київ, 1991. 120 с.
11. Белоброва Е. Ю. Опис стандартних вправ у розвиток вокальної техніки. Tulamusic 2005-2007. URL: rockvocal.com (дата звернення: 4.07.2018).
12. Бех І. Д., Максименко С. Д. Критерії моральної вихованості молодших школярів. Київ : Рад. шк., 1989. 95 с.

13. Блонський П. П. Пам'ять і мислення. Москва : Просвещение, 1935. 256 с.
14. Богдан Є. В. Особливості підготовки учнів музичних шкіл до концертних виступів. 8 с. URL: http://ps.stateuniversity.ks.ua/file/issue_64/30.pdf (дата звернення 20.11.2018).
15. Бочкарьов Л. Л. Психологія музичної діяльності. Москва, 1997. 89 с.
16. Букач М. М. Вокальне виховання у молодшому шкільному віці 2010. 8 с. URL: <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2010/136-123-15.pdf> (дата звернення: 10. 11.2018).
17. Букач М. М. Профілактична робота з охорони дитячого голосу. Київ. 2010. 10 с. URL: <file:///D:/Downloads/79236-166921-1-SM.pdf> (дата звернення: 3.05.2018).
18. Ван Лей Формування вокально-сценічної майстерності майбутнього вчителя музики. Київ, 2010. 20 с.
19. Ващенко Г. А. Загальні методи навчання : підруч. для педагогів. Київ : Укр. видав. спілка. 1997. 441 с.
20. Велігура О.О Зміст співацьких навичок учнів молодшого шкільного віку загальноосвітніх закладів. 2015. 4 с. URL: http://visnyk.chnpu.edu.ua/?wpfb_dl=21 (дата звернення: 25.05.2018).
21. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Уклад, і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь, ВТФ Перун, 2004.1440 с.
22. Вендрова Т. Є., Писарева І. В. Виховання музикою. Москва, 1991, 50 с.
23. Вериковська Е. А. Музичне виховання та деякі питання дитячої психології. Збірник статей викладачів КДМУ ім. Р. М. Глієра. Київ, 1993. С. 56–59.
24. Ветлугіна Н. О. Музичний розвиток дитини. Київ : Музична Україна, 1978. 256 с.

25. Ветлугіна Н. О. Музыкальное развитие детей. Москва : Просвещение, 1968. С. 168.
26. Ветлугина Н. А. Структура музичності та шляхи її дослідження. Музичний розвиток дитини. Москва, 1986. 325 с.
27. Ветлугіна Н. О. Художня творчість і дитина. Москва : Просвіта, 1972. 20 с.
28. Веркіна Т. Б. Актуальне інтонування як виконавська проблема : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03. Київ, 2008. 28 с.
29. Выготский Л. С. Психология искусства. Санкт-Петербург : Азбука, 2000. 416 с.
30. Виготський Л.С. Педагогическая психология. Москва: АСТ: Астрель: Хранитель, 2008. 671 с.
31. Вокальне виховання і охорона співацького голосу школярів та юнацтва. URL: https://revolution.allbest.ru/music/00908923_0.html (дата звернення: 30.05.2018).
32. Вокальное развитие детей младшего школьного возраста в процессе вокальных упражнений в условиях центра детского творчества. 2010. 2 с. URL: http://4ua.co.ua/pedagogics/xb3ad78a5c43b88421216c27_0.html
33. Вчимося музики : зб. пісень для 1–4 класів / упоряд. М. Яскулко. Харків, 2003. 59 с.
34. Гавацко Е. П. Формування вокальних навичок у вихованців студії естрадного співу : наук.-метод. посіб. Ужгород, 2017. 300 с.
35. Гавриленко Л.М. Сольний спів: прогр. та метод, поради для ПСМНЗ. Хмельницький: ЦНТІ, 2008. 103 с.
36. Головська К. В. Дитяча музична творчість як метод музичного виховання. Питання музичного виховання. Вип. 2. Москва ; Ленінград : АПН РСФСР, 1967. 274 с.

37. Голосовими розладами частіше страждають жінки. URL: <https://www.bsmu.edu.ua/uk/news/digest/6628-golosovimi-rozladami-chastishe-strazhdayut-zhinki> (дата звернення: 20.05.2018).
38. Горай Ю., Гетманська М. Творчі здібності та обдарованість. Психолог. 2006. № 25–28. С. 54–56.
39. Готсдінер А. Л. Музична психологія. Москва, 1983. 190 с.
40. Гребенюк Н. Є. Вокально-виконавська творчість : дис. ... д-ра мистецтвознавства : 17.00.03. Київ, 2000. 370 с.
41. Грицан Н. І. Вокальне виховання молодших школярів. 2016. 13 с.
42. Дарбінь Ю. Музична пам'ять та деякі методики запам'ятовування : дипломний реферат. Київ, 2006. 20 с.
43. Детский голос. Москва : Педагогіка, 1970. 230 с.
44. Дихання під час вокалу. URL: <http://www.refine.org.ua/pageid-3297-2.html> (дата звернення: 20.11.2018).
45. Дмитрієв Л. Б. Основи вокальної методики. Москва : Музика, 2007. 368 с.
46. Дмитриева Л. Г., Черноиваненко Н. М. Методика музикального виховання в школі : учеб. для студ. сред. пед. учеб. завед. 3-е изд., стереотип. Москва : Академия, 2000. 240 с.
47. Домнина Г. Б. Артикуляционные сказки-помощницы для младших дошкольников. Логопед. 2011. №5. С. 44–52.
48. Доронюк В. Д., Сливоцький М. Ю. Основи вокально-педагогічної творчості вчителя музики : навч. посіб. для викл. і студ. вищ. навч. закл. і вчит. музики шкіл різного типу. Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. 306 с.
49. Дружинін В. М. Психологія загальних здібностей. Санкт-Петербург : Пітер, 2006. 453 с.
50. Дубровина И. В. Практическая психология образования. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 272 с.

51. Егоров А. М. Гигиена певца. Москва : Медгиз, 1995. 140 с.
52. Енциклопедія юного музиканта. Санкт-Петербург : Золоте століття, 1996. 576 с.
53. Емельянов В. Развитие голоса. Координация и тренинг. Санкт-Петербург, 2003. 224 с.
54. Ермолаев В. Г., Лебедева Н. Ф., Морозов В. П. Руководство по фонииатрии. Ленинград : Медицина, 1970. 271 с.
55. Жовчак З. В. Виховання школярів засобами мистецтва. Мистецтво та освіта. 2004. № 3. С. 18–20.
56. Зиміна А. Виховання вокально-інтонаційної культури молодших школярів. Слов'янськ : Вид. центр СДПІ, 2001. С. 190–197.
57. Зиміна О. Н. Основи музичного виховання та розвитку дітей молодого віку : посіб. для студ. вищ. навч. закл. Москва : Гуманіт. вид. центр ВЛАДОС, 2000. 304 с.
58. Зязюн І. Безсвідомість. Підсвідомість. Творчість. Мистецтво та освіта. 2001. № 3. С. 3–9.
59. Іванова С. В. Особливості розвитку дикції у дітей старшого дошкільного віку. URL: <http://ditsad.com.ua/konsultac552.html> (дата звернення: 19.11.2018).
60. Каїров І. А. Моральний розвиток молодших школярів у процесі виховання. Москва, 2005. 213 с.
61. Кирнарская Д. К. Музыкальные способности. Москва : Таланты – XXI век, 2004. 493 с.
62. Коваль Л. Г. Виховання почуття прекрасного. Київ : Музична Україна, 1983. 224 с.
63. Короткова Н.А. Современные исследования детской игры. Вопросы психологии, 1985, № 2. 163-169 с. URL: <http://www.voppsy.ru/issues/1985/852/852163.htm>. (дата звернення: 4.11.2018).

64. Кострикiна Н. I. Використання iгрових прийомiв розвитку артикуляцiйної моторики у дошкiльникiв з порушенням мовлення 2013 р. URL: [file:///D:/Downloads/vlup_2013_5\(2\)_23.pdf](file:///D:/Downloads/vlup_2013_5(2)_23.pdf) (дата звернення: 22.08.2018).
65. Кукушин В. С. Современные педагогические технологии. Ростов-на-Дону : Феникс, 2003. 448 с. с. 103.
66. Кучукова Е. Р. Сприйняття музики як розвитку емоцiйної сфери дитини. Оса : Муз.-естет. центр «Лiра», 2000. 29 с.
67. Кушка Я. С. Методика музичного виховання дiтей : навч. посiб. для вищ. навч. закл. культури i мистецтв I–II рiвнiв акредитацiї : у 2 ч. Вид. 2-ге, доопрац. Вiнниця : Нова книга, 2007. Ч. 1. 216 с.
68. Ланкина Е. Е. Развитие творческого потенциала в эстетической деятельности младших школьников. Томский державный педагогический университет, 2007. № 7. С. 107–111.
69. Левидов И. Охрана и культура детского голоса. Москва ; Ленинград : Гос. муз. издат., 1939. 112 с.
70. Леонтьев А. А. Педагогичне спiлкування. Москва : Знання, 1979. 244с.
71. Лiнь Сяо. Методичнi засади формування вокально-виконавських умiнь учнiв пiдлiткового вiку в школi мистецтв. Киiв, 2017. 215 с.
72. Лозова В. I., Троцко Г. В. Теоретичнi основи виховання i навчання. Харкiв : ОВС, 2002. 398 с.
73. Лупiнович С. М. Навчаємося залюбки. Формування мотивацiї до навчання учнiв молодших класiв : метод. посiб. Харкiв : Основа, 2009. 107 с.
74. Люблiнська Г. О. Дитяча психологiя. Киiв : Вища школа, 1974. 356 с.
75. Маруфенко О. В. Спiвають юнi солiсти : навч. посiб. для вокального вiддiлення початкових спецiалiзованих навч. закл. Киiв : ДАКККиМ, 2009. Ч. 1. 112 с.

76. Матюхина М. В. Психология младшего школьника : учеб.-метод. пособ. Москва : Просвещение, 1976. 207 с.
77. Методика музыкального воспитания школьников I–IV классов. Москва ; Ленинград : Просвещение, 1965. 266 с.
78. Моляко В. Чи можна навчити творчості? Обдарована дитина. 1999. № 3. С. 2–4.
79. Моря Ю. В. Навчальна програма з позашкільної освіти художньо-естетичного напрямку. Суми: 2016. 60с.
80. М'яке небо. URL: <http://medical-enc.com.ua/myagkoe-nebo.htm> (дата звертання: 14.03.2018).
81. Науменко С. І. Психологія музичності та її формування у молодших школярів : навч. посіб. Київ : НДПІ, 1993. 180 с.
82. Науменко С. І. Формування музичності у молодших школярів : автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.03. Київ, 1980.
83. Обухова Л. Ф. Детская возрастная психология. Москва : Російське педагогічне агентство, 1996. 374 с.
84. Осеннева М. С., Безбородова Л. А. Методика музыкального воспитания младших школьников: навч. посіб. для студ. поч. фак. педвузов. Москва : Вид. центр «Академия», 2001. 368 с.
85. Особливості процесу голосоутворення та розвиток вокальних навичок молодших школярів : метод. рек. / уклад. Н. І. Євстїгнеєва. Полтава : Вид-во ПДПУ ім. В. Г. Короленка, 2004. 44 с.
86. Оська С. Внутренний музыкальный слух. Москва : Музыка, 1977. 67 с.
87. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
88. Пекерская О. М. Вокальний буквар : електронний підручник. Москва, 1996. URL: thelib/books/pekerskaya_em/vokalniy_bukvar-read.html (дата звернення: 15.09.2018).

89. Петрова І. В. До питання про розвиток творчих здібностей молодших школярів. Питання музичної педагогіки. Москва : Музика, 1986. Вип. 7. С. 384.
90. Петрушін В. І. Музична психологія : навч. посіб. для студ. і викл. Москва : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. 384 с.
91. Плужников До. І. Механіка співу. Санкт-Петербург : Композитор, 2004. 88 с.
92. О. Д. Пономарів. Сучасна українська мова: Підручник. С. 91 В. В. Різун, Л . Ю. Шевченко та ін.; За ред. О. Д. Пономарева. Київ, Либідь, 1997. 400 с.
93. Пономарьов Я. І. Психология творчества. Москва : Наука, 1976. 453 с.
94. Прихожан А. М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика. Москва : НПО “МОДЭК”, 2000. 304 с.
95. Прядко О. М. Розвиток співацького голосу : навч. посіб. Кам’янець-Подільський : Сисин О. В., 2010. 128 с.
96. Рібцун Ю. В. Інноваційний підхід до організації та проведення артикуляційної гімнастики в логопедичній групі. Дошкільна освіта. 2011. № 3 (33). С. 31–43.
97. Розвиток творчої активності школярів / А. М. Матюшкін та ін. ; під ред. А. М. Матюшкіна. Москва : Педагогіка, 1991. 247 с.
98. Ротова порожнина. URL: <http://anatom.ua/basis/text/all/2-3/> (дата звернення: 26.02.2018).
99. Рубінштейн С. Л. Основи загальної психології. Вид. 2-ге. Москва, 1973. 556 с.
100. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. Київ : Либідь, 2002. 270 с.

101. Савченко О. Я. Розвивай свої здібності : навч. посіб. для молодших школярів. Київ : Освіта, 1995. 159 с.
102. Семячкина Г. А. Розвиток музичних здібностей молодших школярів у процесі навчання співу. Фестиваль педагогічних ідей «Відкритий урок». URL: <http://www.festival.1september.ru/articles/310549.htm> (дата звернення: 20.09.2018).
103. Сисоева С. О. Педагогічна творчість : монографія. Харків ; Київ : Каравела, 1998. 150 с.
104. Симоновский Н. Общая педагогика и история педагогики. Київ : Фемина, 1995. 264 с.
105. Співацька постава. URL: <http://school.xvatit.com>. (дата звернення: 22.11.2018).
106. Соболева О. Д. Формування вокально-виконавських якостей на заняттях вокалу Випуск 1, 2015р. 5 с. URL: <http://ksada.org/pdf/t2015-01-09-soboleva.pdf> (дата звернення: 30.05.2018).
107. Стасько Г. Є. Шуляр О. Д. Сливоцький М. Ю. та ін. Голос людини та вокальна робота з ним : монографія. Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. 2010. 336 с.
108. Стахевич О. Г. Основи вокальної педагогіки. Харків ; Суми : ХДАК ; Сум. ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2002. – Ч. 1 : Природничо-наукові теорії сольного співу. – 92 с.
109. Стулова Г. П. Розвиток дитячого голосу у процесі навчання співу. Москва : Прометей, 1992. 270 с.
110. Сухомлинський В. А. Воспитания младших школьников Москва : Школьна преса, 2003. 192 с.
111. Талызина Н. Ф Педагогическая психология. Москва : Изд. центр «Академия», 1998. 288 с.

112. Тарас А. Є. Психология музыки и музыкальных способностей . Москва : «АСТ», 2005. 720 с.
113. Тарасова К. В. Онтогенез музыкальных способностей. Москва, 1988.
114. Тевлина В. К. Проблема развития вокально-хоровых навыков у детей младшего школьного возраста в музыкально-методической и научно-исследовательской литературе. Подготовка учителя музыки общеобразовательной школы. Москва : МГПИ, 1978. С. 61–65.
115. Теплов Б. М. Психологія музичних здібностей. Вибрані праці : у 2 т. Москва : Педагогіка, 1985. Т. 1. 329 с.
116. Теплов Б. М. Психологія музичних здібностей. Москва : Наука, 2003. 379 с.
117. Тронин П. Из опыта педагога-вокалиста. Москва : Музыка, 1976. 111 с.
118. Трофімова Н. М. Моральні орієнтири молодшого школяра. Санкт-Петербург, 2007. 266 с.
119. Українські підручники онлайн. URL: <https://pidruchniki.com/> (дата звернення: 19.05.2018).
120. Уфімцева С. Особливості творчого розвитку дошкільника і молодшого школяра. Рідна школа. 2006. № 2. С. 65–67.
121. Фізіологічний аспект у вивченні звуків. URL: https://pidruchniki.com/68619/dokumentoznavstvo/fiziologichniy_aspekt_vivchenni_zvukiv (дата звернення: 6.08.2018).
122. Фіцула М. М. Педагогіка. Київ : Академія, 2000. 516 с.
123. Филичева Т. Б., Чевелева Н. А., Чиркина Г. В. Основы логопеди. Москва : АРКТИ : Просвещение, 1989. 223 с. с. 24.
124. Халабузарь П. В. Методика музичного виховання : навч. посіб. для муз. училищ. Москва : Музыка, 1990. 173 с.
125. Харди М. Личность и общение. Москва : Просвещение, 1993. 272 с.

126. Хлебнікова Л. О. Методика хорового співу у початковій школі : метод. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. 216 с.
127. Хомич І. М. Вокально-хорова підготовка дітей шестирічного віку на уроках музики. Київ: 2010. С.152-156 URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/5616> (дата звернення: 11.10.2018).
- 128.** Швидка втомлюваність. URL: <http://zdorovukr.ru/simptomi/2661-shvidka-vtomljuvanist.html> (дата звернення: 6.11.2018).
129. Шпрангер Э. Основные идеальные типы индивидуальности. Психология личности. Тексты / под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер. Москва: 1982. С. 55-59
130. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. Москва : Прогресс, 1996. 344 с.
131. Юрко О. О. Вокальне виховання дітей та юнацтва в закладах загальної додаткової освіти : метод. посіб. для вчителів музики загальноосвіт. шкіл, керівників вокальних гуртків, студ. диригентсько-хорових ф-тів музичних та пед. вузів. Суми : Сум. ПДУ ім. А. С. Макаренка, 2005. 138 с.
132. Юссон Р. Певческий голос. Исследование основных физиологических и акустических явлений певческого голоса. Москва : Музыка, 1974. 262 с.
133. Юхимчик Н. Розвиток творчих здібностей молодших школярів. Початкова школа. 2005. № 6. С. 15–16.
134. Юцевич Ю. Музыка : словарь-справочник. Москва : ФиС, 2003. 325 с.
135. Юцевич Ю. Є. Теорія і методика роботи співацького голосу : навч.-метод. посіб. для викл. і студ. мистецьких навч. закл., учителів шкіл різного типу / Ін-т змісту і методу навчання. Київ, 1998. 160 с.
136. Як впливає спів на здоров'я. URL: <https://zvidusil.in.ua/як-спів-впливає-на-здоровя/> (дата звернення: 25.08.2018).

137. Яновська М. Г. Моральне виховання і емоційна сфера особистості. Санкт-Петербург, 2003. 413 с.
138. Ятло Л. Специфіка співацької артикуляції і дикції в роботі з дитячим хором. 6. с URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/25/vi_snu1_15.pdf (дата звернення: 15.07.2018).